تقدیم بجناب ڈاکٹر سید ظفر الحسن

محمد اقبال، لاہور

۱۰ اکتوبر ۳۶ء

مسافر

یعنی

سیاحت چند روزہ افغانستان

(اکتوبر ۳۳ء)

اقبال

۱۹۳۶ء

مسافر

یعنی

سیاحتِ چند روزہ افغانستان

(اکتوبر سنہ ۳۳ء)

اقبال

سنہ ۱۹۳۶ء

اشاعتِ اوّل ۱۹۳۴ء پنج صد

اشاعتِ دوم ۱۹۳۶ء دو ہزار

بسم اللہ الرحمن الرحیم

نادرِ افغاں شہِ درویش خو — رحمتِ حق بر روانِ پاکِ او

کارِ ملّت محکم از تدبیرِ او — حافظِ دینِ مبیں شمشیرِ او

چوں ابوذر خود گداز اندر نماز — ضربتش ہنگامِ کیں خارا گداز!

عہدِ صدیقؓ از جمالش تازہ شد! — عہدِ فاروقؓ از جلالش تازہ شد!

از غمِ دیں دردِ دلش چوں لالہ داغ — در شبِ خاور وجودِ او چراغ!

در نگاہش مستیٔ اربابِ ذوق — جوہرِ جانش سراپا جذب و شوق

خسروی شمشیر و درویشی نگہ — ہر دو گوہر از محیطِ لا الہ!

فقر و شاہی وارداتِ مصطفےٰ است! — ایں تجلّیہائے ذاتِ مصطفےٰ است!

این دو قوت از وجودِ مومن است | این قیام و آن سجودِ مومن است
فقر سوز و درد و داغ و آرزوست | فقر را در خون تپیدن آبروست
فقرِ نادر آخر اندر خون تپید | آفرین بر فقرِ آں مردِ شهید!
اے صبا اے رہ نوردِ تیز گام | در طوافِ مرقدش نرمک خرام
شاه در خواب است پا آہستہ نہ | غنچہ را آہستہ تر بکشا گرہ

از حضورِ او مرا فرماں رسید | آنکہ جانِ تازه در خاکم دمید

سوختیم از گرمیٔ آوازِ تو
اے خوش آں قومے کہ داند رازِ تو
از غمِ تو ملّتِ ما آشناست
می شناسیم ایں نوا ہا از کجاست!

اے بآغوشِ سحاب ما چو برق

روشن و تابندہ از نورِ تو شرق

یک زماں در کوہسارِ ما درخش

عشق را باز آں تب و تابے بہ بخش

تا کجا در بندہا باشی اسیر

تو کلیمی راہِ سینائے بگیر!

طے نمودم باغ و راغ و دشت و در | چوں صبا بگذشتم از کوہ و کمر
خیبر از مردانِ حق بیگانہ نیست | در دلِ او صد ہزار افسانہ ایست!
جادہ کم دیدم از و پیچیدہ تر | یا وہ گردد در خم و پیچش نظر
سبزہ در دامانِ کہسارش مجوے | از ضمیرش بر نیاید رنگ و بوے

سرزمینے کبکِ او شاہیں مزاج
آہوئے او گیرد از شیراں خراج!

در فضایش جرّہ بازانِ تیز چنگ
لرزہ بر تن از نہیبِ شاں پلنگ!

لیکن از بے مرکزی آشفتہ روز
بے نظام و ناتمام و نیم سوز!

فرِّ بازاں نیست در پروازِ شاں
از تدرواں پست تر پروازِ شاں!

آہ قومے بے تب و تابِ حیات
روزگارش بے نصیب از واردات!

آں یکے اندر سجود، ایں در قیام
کاروبارش چوں صلوٰتِ بے امام!

ریزہ ریزہ از سنگِ او مینائے او

آہ! از امروزِ بے فردائے او!

~~~~~~~~~
~~~~~~~~~
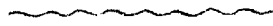
خطاب بہ اقوامِ سرحد

اے ز خود پوشیدہ خود را باز یاب
در مسلمانی حرام است این حجاب!

رمزِ دینِ مصطفیٰ دانی کہ چیست
فاش دیدن خویش را شاہنشہی است!

چیست دیں؟ دریافتن اسرارِ خویش
زندگی مرگ است بے دیدارِ خویش

آں مسلمانے کہ بیند خویش را
از جہانے برگزیند خویش را

از ضمیرِ کائنات آگاہ اوست
تیغِ لَا مَوجُودَ اِلَّا اللہ اوست

در مکان و لامکاں غوغائے او
نُہ سپہر آوارہ در پہنائے او

تا دلش سرّے ز اسرارِ خداست
حیف اگر از خویشتن ناآشناست

بندۂ حق وارثِ پیغمبراں
او نگنجد در جہانِ دیگراں

تا جہانے دیگرے پیدا کند | این جہانِ کہنہ را برہم زند
زندہ مرد از غیرِ حق دارد فراغ | از خودی اندر وجودِ او چراغ!
پائے او محکم بہ رزمِ خیر و شر | ذکرِ او شمشیر و فکرِ او سپر
صبحش از بانگے کہ برخیزد ز جاں | نے ز نورِ آفتابِ خاوراں!
فطرتِ او بے جہات اندر جہات | او حریم و در طوافش کائنات
ذرّہ از گردِ رہش آفتاب | شاہد آمد بر عروجِ او کتاب
فطرتِ او را کشاد از ملت است | چشمِ او روشن سواد از ملت است!
اندکے گم شو بقرآن و خبر | باز اے ناداں بخویشش اندر نگر
در جہاں آوارہ بیچارہ | وحدتے گم کردہ صد پارہ
بندِ غیر اللہ اندر پائے تست | داغم از داغے کہ در سیمائے تست

میرِ خیل! از مکرِ پنہانی بترس — از ضیاعِ روحِ افغانی بترس!

ز آتشِ مردانِ حق می سوزمت — نکتہ ئی از پیرِ روم آموزمت

"رزق از حق جو مجو از زید و عمر

مستی از حق جو مجو از بنگ و خمر

گل مخور گل را مخر گل را مجو

زانکہ گل خوار است دائم زرد رو

دل بجو تا جاوداں باشی جواں

از تجلی چہرہ ات چوں ارغواں

بندہ باش و بر زمیں رو چوں سمند

چوں جنازہ نے کہ بر گردن برند!"

شکوه کم کن از سپهرِ لاجورد — جز بگردِ آفتابِ خود مگرد

از مقامِ ذوق و شوق آگاه شو — ذرّه؟ صیّادِ مهر و ماه شو!

عالمِ موجود را اندازه کن — در جهاں خود را بلند آوازه کن

برگ و سازِ کائنات از وحدت است — اندریں عالم حیات از وحدت است

درگذر از رنگ و بوہائے کہن — پاک شو از آرزوہائے کہن

ایں کہن ساماں نیرزد با دو جو — نقشبندِ آرزوئے تازہ شو

زندگی بر آرزو دارد اساس — خویش را از آرزوئے خود شناس

چشم و گوش و ہوش تیز از آرزو — مشتِ خاکے لالہ خیز از آرزو

ہر کہ تخمِ آرزو در دل نہ کشت — پائمالِ دیگراں چوں سنگ و خشت!

آرزو سرمایۂ سلطان و میر — آرزو جامِ جہاں بینِ فقیر

آب و گل را آرزو آدم کند　　　آرزو ما را ز خود محرم کند

چوں شرار از خاکِ ما بر می جہد　　　ذرّہ را پہنائے گردوں می دہد

پورِ آذر کعبہ را تعمیر کرد　　　از نگاہے خاک را اکسیر کرد

تو خودی اندر بدن تعمیر کن
مشتِ خاکِ خویش را اکسیر کن

مسافر وارد می شود به شهرِ کابل و حاضر میشود بحضورِ اعلیحضرت شهید رح

شهرِ کابل! خطّۂ جنّت نظیر	آبِ حیواں از رگِ تاکش بگیر!
چشمِ صائب از سوادش سرمہ چیں	روشن و پائندہ باد آں سرزمیں
در ظلامِ شب سمن زارش نگر	بر بساطِ سبزہ می غلطد سحر!
آں دیارِ خوش سواد آں پاک بوم	بادِ او خوشتر ز بادِ شام و روم
آبِ او برّاق و خاکش تابناک	زندہ از موجِ نسیمش مردہ خاک

ہ مرزا صائب تبریزی در مدح کابل میگوید
"خوشا وقتے کہ چشم از سوادش سرمہ چیں گردد"

ناید اندر حرف و صوت اسرارِ او | آفتاباں خفتہ در کہسارِ او

ساکنانش سیر چشم و خوش گہر | مثلِ تیغ از جوہرِ خود بے خبر!

قصرِ سلطانی کہ نامش دلکشاست | زائراں را گردِ راہش کیمیاست

شاہ را دیدم دراں کاخِ بلند | پیشِ سلطانے فقیرے درد مند!

خُلقِ او اقلیمِ دلہا را کشود | رسم و آئینِ ملوک آنجا نہ بود

من حضورِ آں شہِ والا گہر | بے نوا مردے بدربارِ عمرؓ

جانم از سوزِ کلامش در گداز | دستِ او بوسیدم از راہِ نیاز

پادشاہے خوش کلام و سادہ پوش | سخت کوش و نرم خوے و گرم جوش

صدق و اخلاص از نگاہش آشکار | دین و دولت از وجودش استوار

خاکی و از نوریاں پاکیزہ تر | از مقامِ فقر و شاہی باخبر

در نگاهش روزگارِ شرق و غرب　　حکمتِ او رازدارِ شرق و غرب

شهریارے چون حکیمان نکته‌داں　　رازدانِ مدّ و جزرِ اُمّتاں

پرده‌ها از طلعتِ معنی کشود　　نکته‌هائے ملک و دیں را وانمود

گفت ازاں آتش که داری در بدن　　من ترا دانم عزیزِ خویشتن

هر که او را از محبت رنگ و بوست　　در نگاهم هاشم و محمود اوست

در حضورِ آں مسلمانِ کریم　　هدیه آوردم ز قرآنِ عظیم

گفتم ایں سرمایهٔ اهلِ حق است　　در ضمیرِ او حیاتِ مطلق است

اندرو هر ابتدا را انتها ست　　حیدرؓ از نیروئے او خیبر کشا ست

نشّهٔ حرفم بخونِ او دوید　　دانه دانه اشک از چشمش چکید

گفت "نادر در جهاں بیچاره بود　　از غمِ دین و وطن آواره بود

کوہ و دشت از اضطرابم بیخبر　　از غمانِ بے حسابم بیخبر

نالہ با بانگِ ھزار آمیختم　　اشک با جوئے بہار آمیختم

غیرِ قرآں غمگسارِ من نہ بود

قوتش ہر باب را بر من کشود

گفتگوئے خسروِ والانژاد　　باز با من جذبۂ سرشار داد

وقتِ عصر آمد صدائے الصّلوٰت　　آں کہ مومن را کند پاک از جہات!

انتہائے عاشقاں سوز و گداز　　کردم اندر اقتدائے او نماز

رازہائے آں قیام و آں سجود

جز ببزمِ محرماں نتواں کشود!

بر مزارِ شہنشاہِ بابر خلد آشیانی

بیا کہ سازِ فرنگ از نوا بر افتاد است
درونِ پردۂ او نغمہ نیست فریاد است!
زمانہ کہنہ بتاں را ہزار بار آراست
من از حرم نگذشتم کہ پختہ بنیاد است
درفشِ ملّتِ عثمانیاں دوبارہ بلند
چہ گویمت کہ بہ تیموریاں چہ افتاد است!
خوشا نصیب کہ خاکِ تو آرمید اینجا
کہ ایں زمیں ز طلسمِ فرنگ آزاد است!

ہزار مرتبہ کابل نکوتر از دلّی است
کہ آں عجوزہ عروسِ ہزار داماد است!

درونِ دیدہ نگہ دارم اشکِ خونیں را
کہ من فقیرم و ایں دولتِ خدا داد است!

اگرچہ پیرِ حرم وردِ لا الٰہ دارد
کجا نگاہ کہ برّندہ تر ز پولاد است!

سفر بہ غزنی و زیارتِ مزارِ حکیم سنائیؒ

از نوازشہائے سلطانِ شہید — صبح و شامم، صبح و شامِ روزِ عید

نکتہ سنجِ خاوراں ہندی فقیر — میہمانِ خسروِ کیواں سریر!

تا ز شہرِ خسروی کردم سفر — شد سفر بر من سبک تر از حضر

سینہ بکشادم بآں بادے کہ پار — لالہ رست از فیضِ او در کوہسار

آہ! غزنی آں حریمِ علم و فن — مرغزارِ شیر مردانِ کہن

دولتِ محمود را زیبا عروس — از حنا بندانِ او دانائے طوس!

خفتہ در خاکش حکیمِ غزنوی — از نوائے او دلِ مرداں قوی

آں حکیمِ غیب، آں صاحب مقام — ترکِ جوشش، رومی از ذکرش تمام

من ز پیدا، او ز پنہاں در سرور — ہر دو را سرمایہ از ذوقِ حضور

او نقاب از چہرۂ ایماں کشود — فکرِ من تقدیرِ مومن وانمود

ہر دو را از حکمتِ قرآں سبق — او ز حق گوید، من از مردانِ حق

در فضائے مرقدِ او سوختم — تا متاعِ نالۂ اندوختم

گفتم اے بینندۂ اسرارِ جاں — بر تو روشن ایں جہان و آں جہاں

عصرِ ما وا رفتۂ آب و گل است — اہلِ حق را مشکل اندر مشکل است

مومن از افرنگیاں دید آنچہ دید — فتنہ ہا اندر حرم آمد پدید

تا نگاہِ او ادب از دل نخورد — چشمِ او را جلوۂ افرنگ برد

اے حکیمِ غیب، امامِ عارفاں — پختہ از فیضِ تو خامِ عارفاں

آنچہ اندر پردۂ غیب است گوے — بو کہ آبِ رفتہ باز آید بجوے

روحِ حکیم سنائیؒ از بہشتِ بریں جواب می دہد

رازدانِ خیر و شر گشتم ز فقر — زندہ و صاحب نظر گشتم ز فقر

یعنی آں فقرے کہ داند راہ را — بیند از نورِ خودی اللّٰہ را

اندرونِ خویش جوید لا الٰہ — در تہِ شمشیر گوید لا الٰہ

فکرِ جاں کن چوں زناں بر تن متن — ہمچو مرداں گوے در میداں فگن

سلطنت اندر جہانِ آب و گل — قیمتِ او قطرۂ از خونِ دل

مومناں زیرِ سپہرِ لاجورد — زندہ از عشق اند و نے از خواب و خورد

می ندانی عشق و مستی از کجاست؟ — ایں شعاعِ آفتابِ مصطفےٰ است

زندهٔ تا سوزِ او در جانِ تست — این نگه دارندهٔ ایمانِ تست

با خبر شو از رموزِ آب و گل — پس بزن بر آب و گل اکسیرِ دل

دل ز دین سرچشمهٔ ہر قوت است — دین ہمہ از معجزاتِ صحبت است

دین مجو اندر کتب اے بے خبر — علم و حکمت از کتب دین از نظر

بوعلی دانندهٔ آب و گل است — بیخبر از خستگیہائے دل است

نیش و نوشِ بوعلی سینا بہل — چارہ سازیہائے دل از اہلِ دل

مصطفٰے بحر است و موجِ او بلند — خیز و این دریا بجوئے خویش بند

مدتے بر ساحلش پیچیدۂ — لطمہ ہائے موجِ او نادیدۂ!

یک زمان خود را بدریا درفگن — تا روانِ رفتہ باز آید بہ تن

اے مسلمان جز براہِ حق مرو — ناامید از رحمتِ عامے مشو

پردہ بگذار آشکارائی گزیں
تا بلرزد از سجودِ تو زمیں

دوش دیدم فطرتِ بیتاب را
روحِ آں ہنگامۂ اسباب را

چشمِ او بر زشت و خوبِ کائنات
در نگاہِ او غیوبِ کائنات

دستِ او با آب و خاک اندر ستیز
آں ہم پیوستہ و ایں ریز ریز

گفتمش در جستجوئے کیستی؟
در تلاشِ تار و پوئے کیستی؟

گفت از حکمِ خدائے ذوالمنن
آدمے نو سازم از خاکِ کہن

مشتِ خاکے را بصد رنگ آزمود
پے بہ پے تابید و سنجید و فزود

آخر او را آب و رنگِ لالہ داد
لا الٰہ اندر ضمیرِ او نہاد

باش تا بینی بہارِ دیگرے
از بہارِ پاکستاں رنگیں ترے

ہر زماں تدبیرہا دارد رقیب
تا نگیری از بہارِ خود نصیب

بر درونِ شاخِ گل دارم نظر — غنچه ہا را دیده ام اندر سفر!

لاله را در وادی و کوه و دمن — از دمیدن باز نتوان داشتن

بشنو دمرے کہ صاحب جستجواست

نغمہ را کو ہمسنوز اندر گلواست!

بر مزارِ سلطان محمود علیہ الرحمۃ

خیزد از دل نالہ ہا بے اختیار
آہ! آں شہرے کہ اینجا بود پار!

آں دیار و کاخ و کو ویرانہ ایست
آں شکوہ و فالِ و فر افسانہ ایست

گنبدے! در طوفِ او چرخِ بریں
تربتِ سلطانِ محمود است ایں!

آنکہ چوں کودک لب از کوثر بشست
گفت در گہوارہ نام او نخست

برقِ سوزاں تیغِ بے زنہارِ او
دشت و در لرزندہ از یلغارِ او

زیرِ گردوں آیتُ اللّٰہ رایتش
قدسیاں قرآں سرا بر تربتش

شوخیٔ فکرم مرا از من ربود
تا نبودم در جہانِ دیر و زود

رخ نمود از سینہ ام آں آفتاب
پرد گیہا از فروغش بے حجاب

مہرِ گردوں از جلالش در رکوع / از شعاعش دوش می گردد طلوع!

وارہیدم از جہانِ چشم و گوش / فاش چوں امروز دیدم صبحِ دوش

شہرِ غزنیں یک بہشتِ رنگ و بو / آبجو ہا نغمہ خواں در کاخ و کو

قصرہائے او قطار اندر قطار / آسماں با قبہ ہایش ہم کنار

نکتہ سنجِ طوس را دیدم بہ بزم / لشکرِ محمود را دیدم برزم

روح سیرِ عالمِ اسرار کرد / تا مرا شوریدۂ بیدار کرد

آں ہمہ مشتاقی و سوز و سرور / در سخن چوں رندِ بے پروا جسور

تخمِ اشکے اندراں ویرانہ کاشت / گفتگو ہا با خدائے خویش داشت

تا نبودم بیخبر از رازِ او
سوختم از گرمیٔ آوازِ او

مناجاتِ مردِ شوریدہ در ویرانۂ غزنی

لالہ بہرِ یک شعاعِ آفتاب
دارد اندر شاخ چندیں پیچ و تاب

چوں بہار او را کند عریان و فاش
گویدش جز یک نفس اینجا مباش!

ہر دو آمد یک دگر را ساز و برگ
من ندانم زندگی خوشتر کہ مرگ!

زندگی پیہم مصافِ نیش و نوش
رنگ و نم امروز را از خونِ دوش!

الاماں از مکرِ ایّام الاماں
الاماں از صبح و از شام الاماں!

اے خدائے نقشبندِ جان و تن
با تو ایں شوریدہ دارد یک سخن

فتنہ ہا بینم دریں دیرِ کہن
فتنہ ہا در خلوت و در انجمن

عالم از تقدیرِ تو آمد پدید　　یا خدائے دیگر او را آفرید!

ظاہرش صلح و صفا باطن ستیز　　اہلِ دل را شیشۂ دل ریز ریز!

صدق و اخلاص و صفا باقی نماند　　"آں قدح بشکست و آں ساقی نماند"

چشمِ تو بر لالہ رویانِ فرنگ　　آدم از افسونِ شاں بے آب و رنگ

از کہ گیرد ربط و ضبط ایں کائنات؟　　اے شہیدِ عشوۂ لات و منات!

مردِ حق آں بندۂ روشن نفس　　نائبِ تو در جہاں او بود و بس

او بہ بندِ نقرہ و فرزند و زن　　گر توانی سومناتِ او شکن

ایں مسلماں از پرستارانِ کیست؟　　در گریبانش یکے ہنگامہ نیست!

سینہ اش بے سوز و جانش بے خروش　　او سرافیل است و صورِ او خموش!

قلبِ او نامحکم و جانش نژند　　در جہاں کالائے او نا ارجمند

در مصافِ زندگانی بے ثبات
دارد اندر آستیں لات و منات

مرگ را چوں کافراں داند ہلاک
آتشِ او کم بہا مانندِ خاک!

شعلۂ از خاکِ او باز آفریں
آں طلب آں جستجو باز آفریں

باز جذبِ اندروں او را بدہ
آں جنونِ ذوفنوں او را بدہ

شرق را کن از وجودش استوار
صبحِ فردا از گریبانش برآر!

بحرِ احمر را بچوبِ او شگاف
از شکوہش لرزۂ افگن بہ قاف!
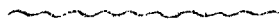
قندھار و زیارتِ خرقۂ مُبارک

قندھار آں کشورِ مینو سواد — اہلِ دل را خاکِ او خاکِ مراد

رنگ ہا بو ہا ہوا ہا آب ہا — آب ہا تابندہ چوں سیماب ہا

لالہ ہا در خلوتِ کہسار ہا — نار ہا یخ بستہ اندر نار ہا

کوئے آں شہر است ما را کوئے دوست — سارباں بربند محمل سوئے دوست

می سرایم دیگر از یارانِ نجد

از نوائے ناقہ را آرم بوجد!

غزل

از دیرِ مغاں آیم بے گردشِ صہبا مست!
در منزلِ لاؔ بودم از بادۂ الّا مست!
دانم کہ نگاہِ او ظرفِ ہمہ کس بیند
کرد است مرا ساقی از عشوہ و ایما مست!
وقت است کہ بکشایم میخانۂ رومی باز
پیرانِ حرم دیدم در صحنِ کلیسا مست!
ایں کارِ حکیمے نیست، دامانِ کلیمے گیر
صد بندۂ ساحل مست، یک بندۂ دریا مست!

دل را بچمن بردم از بادِ چمن افسرد
میرد بہ خیابانہا ایں لالۂ صحرا است!

از حرفِ دلآویزش اسرارِ حرم پیدا
دی کافرکے دیدم در وادیٔ بطحا مست!

سینا است کہ فاران است؟ یارب چہ مقام است ایں؟
ہر ذرّۂ خاکِ من چشمے است تماشا مست!

خرقۂ آں "برزخٌ لایبغیان" دیدمش در نکتۂ "لی خرقتان"
دینِ او آئینِ او تفسیرِ کل در جبینِ او خطِ تقدیرِ کل

○ "برزخ لایبغیان": تلمیح بآیۂ قرآن

○ لی خرقتان الفقر والجہاد - حدیث

عقل را او صاحبِ اسرار کرد | عشق را او تیغِ جوہر دار کرد
کاروانِ شوق را او منزل است | ما ہمہ یک مشت خاکیم او دل است
آشکارا دیدنش اسرائے ماست | در ضمیرش مسجد اقصائے ماست
آمد از پیراہنِ او بوئے او | داد ما را نعرۂ اللہ ھو
با دلِ من شوقِ بے پروا چہ کرد! | بادۂ پُر زور با مینا چہ کرد!
رقص اندر سینہ از زورِ جنوں | تا ز راہِ دیدہ می آید بروں!
گفت من جبریلم و نورِ مبیں | پیش ازیں او را ندیدم این چنیں!
شعرِ رومی خواند و خندید و گریست | یا رب این دیوانۂ فرزانہ کیست!
در حرم با من سخن رندانہ گفت | از مے و مغ زادہ و پیمانہ گفت!

ہ اسرائے، تلمیح بآیۂ قرآنی

گفتمش این حرفِ بیباکانہ چیست
لب فرو بند این مقامِ خامشی است

من ز خونِ خویش پروردم ترا
صاحبِ آہِ سحر کردم ترا

باز یاب این نکتہ را اے نکتہ رس
عشقِ مرداں ضبطِ احوال است و بس

گفت عقل و ہوش آزارِ دل است!
مستی و وارفتگی کارِ دل است!

نعرہ ہا زد تا فتاد اندر سجود
شعلۂ آوازِ او بود، او نبود!

بر مزارِ حضرت احمد شاہ بابا علیہ الرحمۃ
مؤسّسِ ملّتِ افغانیہ

تربتِ آں خسروِ روشن ضمیر
از ضمیرش ملّتے صورت پذیر

گنبدِ او را حرم داند سپہر
با فروغ از طوفِ او سیمائے مہر

مثلِ فاتح آں امیرِ صف شکن
سکّہ زد ہم بر اقلیمِ سخن

ملّتے را داد ذوقِ جستجو
قدسیاں تسبیح خواں بر خاکِ او

از دل و دستِ گہر ریزے کہ داشت
سلطنت ہا برد و بے پروا گذاشت!

نکتہ سنج و عارف و شمشیر زن
روحِ پاکش با من آمد در سخن

---

۵ فاتح: سلطان محمد فاتح فاتحِ قسطنطنیہ

گفت می دانم مقامِ تو کجاست
نغمۂ تو خاکیاں را کیمیاست

خشت و سنگ از فیضِ تو دارائے دل
روشن از گفتارِ تو سینائے دل

پیشِ ما اے آشنائے کوئے دوست
یک نفس بنشیں کہ داری بوئے دوست

اے خوش آں کو از خودی آئینہ ساخت
وندراں آئینہ عالم را شناخت

پیر گردید ایں زمین و ایں سپہر
ماہ کور از کور چشمیہائے مہر

گرمیِ ہنگامۂ می بایدش
تا نخستیں رنگ و بو باز آیدش

بندۂ مومن سرافیلی کند
بانگِ او ہر کہنہ را برہم زند

اے ترا حق داد جانِ ناشکیب
تو ز سرِّ ملک و دیں داری نصیب

فاش گو با پورِ نادر فاش گوے
باطنِ خود را بہ ظاہر فاش گوے

خطاب بہ پادشاہِ اسلام اعلیحضرت ظاہر شاہ

ایّدہُ اللہُ بنصرہٖ

اے قبائے پادشاہی بر تو راست
سایۂ تو خاکِ ما را کیمیاست

خسروی را از وجودِ تو عیار
سطوتِ تو ملک و دولت را حصار

از تو اے سرمایۂ فتح و ظفر
تختِ احمد شاہ را شانے دگر

سینہ ہا بے مہرِ تو ویرانہ بہ
از دل و از آرزو بیگانہ بہ

آنکہ گوں تیغے کہ داری در کمر
نیم شب از تابِ او گردد سحر

نیک می دانم کہ تیغِ نادر است
من چہ گویم باطنِ او ظاہر است

حرفِ شوق آوردہ ام از من پذیر
از فقیرے رمزِ سلطانی بگیر

اے نگاہِ تو ز شاہیں تیز تر — گردِ ایں ملکِ خدادادے نگر

ایں کہ می بینیم از تقدیرِ کیست؟ — چیست آں چیزے کہ می بایست نیست؟

روز و شب آئینۂ تدبیرِ ماست — روز و شب آئینۂ تقدیرِ ماست

با تو گویم اے جوانِ سخت کوش — چیست فردا؟ دخترِ امروز و دوش!

ہر کہ خود را صاحبِ امروز کرد — گردِ او گردد سپہرِ گرد گرد

او جہانِ رنگ و بو را آبروست — دوش از و امروز از و فردا از وست!

مردِ حق سرمایۂ روز و شب است — زاں کہ او تقدیرِ خود را کوکب است

بندۂ صاحب نظر پیرِ امم — چشمِ او بینائے تقدیرِ امم

از نگاہش تیز تر شمشیر نیست — ما ہمہ نخچیر او نخچیر نیست!

لرزد از اندیشۂ آں پختہ کار — حادثات اندر بطونِ روزگار!

چوں پدر اہلِ ہنر را دوست دار   بندۂ صاحب نظر را دوست دار

ہمچوں آں خلد آشیاں بیدار زی   سخت کوش و پُردم و کرّار زی

می شناسی معنیٔ کرّار چیست؟   ایں مقامے از مقاماتِ علیؓ است

اُمتاں را در جہانِ بے ثبات   نیست ممکن جز بکرّاری حیات

سرگذشتِ آلِ عثماں را نگر   از فریبِ غربیاں خونیں جگر

تاز کرّاری نصیبے داشتند   در جہاں دیگر علم افراشتند

مسلمِ ہندی چرا میداں گذاشت؟   ہمّتِ او بوئے کرّاری نداشت!

مشتِ خاکش آنچناں گردیدہ سرد   گرمیٔ آوازِ من کارے نکرد!

ذکر و فکرِ نادری در خونِ تست   قاہری با دلبری در خونِ تست

اے فروغِ دیدۂ برنا و پیر   سرِّ کار از ہاشم و محمود گیر

ہم ازاں مردے کہ اندر کوہ و دشت　　حق ز تیغِ او بلند آوازہ گشت

روزہا شب ہا تپیدن می تواں　　عصرِ دیگر آفریدن می تواں

صد جہاں باقی است در قرآں ہنوز　　اندر آیاتش یکے خود را بسوز

باز افغاں را ازاں سوزے بدہ　　عصرِ او را صبحِ نوروزے بدہ

ملتے گم گشتۂ کوہ و کمر　　از جبینش دیدہ ام چیزے دگر

زانکہ بود اندر دلِ من سوز و درد　　حق ز تقدیرش مرا آگاہ کرد

کار و بارش را نکو سنجیدہ ام　　آنچہ پنہاں است پیدا دیدہ ام

مردِ میداں زندہ از اللہ ہوست　　زیرِ پائے او جہانِ چارسوست!

بندہ کو دل بغیر اللہ نہ بست　　می تواں سنگ از زجاجِ او شکست

۔ والاحضرت شاہ ولی خان

او نگنجد در جہانِ چون و چند — تہمتِ ساحل بایں دریا مبند

چوں ز روئے خویش برگیرد حجاب

او حساب است او ثواب است او عذاب!

برگ و سازِ ما کتاب و حکمت است — ایں دو قوّت اعتبارِ ملّت است

آں فتوحاتِ جہانِ ذوق و شوق — ایں فتوحاتِ جہانِ تحت و فوق

ہر دو انعامِ خدائے لایزال — مومناں را آں جمال است ایں جلال!

حکمتِ اشیا فرنگی زاد نیست — اصلِ او جز لذّتِ ایجاد نیست

نیک اگر بینی مسلماں زادہ است — ایں گہر از دستِ ما افتادہ است

چوں عرب اندر اروپا پر کشاد — علم و حکمت را بنا دیگر نہاد

دانہ آں صحرانشیناں کاشتند — حاصلش افرنگیاں برداشتند

این پری از شیشهٔ اسلاف ماست　　　باز صیدش کن که او از قاف ماست

لیکن از تهذیب لادینے گریز　　　زانکه او با اہل حق دارد ستیز

فتنه ها این فتنه پرداز آورد　　　لات و عزّے در حرم باز آورد

از فسونش دیدهٔ دل نابصیر　　　روح از بے آبی او تشنه میر!

لذّت بیتابی از دل می برد　　　بلکه دل زین پیکر گل می برد

کہنه دزدے غارت او برملاست

لاله می نالد که داغ من کجاست!

حق نصیب تو کند ذوق حضور　　　باز گویم آنچه گفتم در زبور

مُردن و ہم زیستن اے نکته رس

این ہمه از اعتبارات است و بس

مردِ کر سوزِ نوا را مردۂ
لذّتِ صوت و صدا را مردۂ
پیشِ چنگے مست و مسرور است کور
پیشِ رنگے زندہ در گور است کور
روح با حق زندہ و پایندہ است
ورنہ ایں را مردہ آں را زندہ است
آنکہ حیّ لایموت آمد حق است
زیستن با حق حیاتِ مطلق است
ہر کہ بے حق زیست جز مردار نیست
گرچہ کس در ماتمِ او زار نیست"

بر خور از قرآں اگر خواہی ثبات	در ضمیرش دیدہ ام آبِ حیات

می دہد ما را پیامِ لاتخف	می رساند بر مقامِ لاتخف

قوتِ سلطان و میر از لا اِلٰہ	ہیبتِ مردِ فقیر از لا اِلٰہ

تا دو تیغِ لا و الّا داشتیم	ماسوی اللہ را نشاں نگذاشتیم!

خاوراں از شعلۂ من روشن است	اے خنک مردے کہ در عصرِ من است

از تب و تابم نصیبِ خود بگیر	بعد ازیں ناید چو من مردِ فقیر!

گوہرِ دریائے قرآں سفتہ ام	شرحِ رمزِ صبغۃ اللہ گفتہ ام

با مسلماناں غمے بخشیدہ ام	کہنہ شاخے را نمے بخشیدہ ام

عشقِ من از زندگی دارد سراغ	عقل از صہبائے من روشن ایاغ

نکتہ ہائے خاطر افروزے کہ گفت؟	با مسلماں حرفِ پرسوزے کہ گفت؟

همچو نے نالیدم اندر کوه و دشت　　　تا مقامِ خویش بر من فاش گشت

حرفِ شوق آموختم واسوختم　　　آتشِ افسردہ باز افروختم!

با من آہِ صبحگاہے دادہ اند　　　سطوتِ کوہے بکاہے دادہ اند

دارم اندر سینہ نورِ لا الٰہ!　　　در شرابِ من سرورِ لا الٰہ!

فکرِ من گردوں مسیر از فیضِ اوست　　　جوے ساحل ناپذیر از فیضِ اوست!

پس بگیر از بادۂ من یک دو جام

تا درخشی مثلِ تیغِ بے نیام!

کپور آرٹ پرنٹنگ ورکس ایبٹ روڈ لاہور میں باہتمام
لالہ گوردتا کپور پرنٹر چھپی
سید نذیر نیازی (کتاب خانہ طلوع اسلام میکلوڈ روڈ لاہور)
نے شائع کیا